

«АПОСТОЛЯТ ПЕРА»: З ПИСЕМНОЇ СПАДЩИНИ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Марія Процик-Кульчицька

*науковий співробітник наукового відділу біографічних досліджень
Науково-дослідного інституту пресознавства
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. філол. наук*

Розглянуто творчий доробок Митрополита, особливу увагу звернуто на його публіцистику.

Ключові слова: *Андрей Шептицький, пастирське послання, стаття, переклад.*

The creative heritage of the Metropolitan has been considered, special attention has been paid to his journalism.

Keywords: *Andrey Sheptytskyi, pastoral letter, article, translation.*

Рассмотрено творчество Митрополита, особое внимание обращено на его публицистику.

Ключевые слова: *Андрей Шептицкий, пастырское послание, статья, перевод.*

У Рік Митрополита Андрея Шептицького увага українських дослідників прикута до життя й діяльності цієї видатної особистості. Про масштаб спадщини видатного Архиєрея свідчить оперування останнім часом в науковому середовищі новим терміном — «шептицькознавство» [1]. Як відзначають науковці, «попри виняткове значення постаті Андрея Шептицького для української історії, досі, на жаль, усе ще немає серйозної біографії митрополита українською мовою» [2, с. XI].

У свідомості громадянства уявлення про Митрополита сформувалися головню як про церковного провідника, заангажованого у важливі справи, що стосувалися політики й освіти; щедрого мецената української культури; людини, яка, ризикуючи власним життям, рятувала від винищення єврейське населення в Галичині. Менш відомою є його наукова, письменницька, публіцистична діяльність, яка заслуговує на особливу увагу, оскільки твори Андрея Шептицького є, з одного боку, його своєрідним заповітом, способом

донести до людей свої ідеї, а з іншого — важливим аспектом реалізації літературного таланту Митрополита, вагомою частиною його життєпису — «...мабуть, найважливішим полем апостольської діяльності Митрополита був його «апостолят пера»,... над яким не має влади “тлінна минушість часу та обставин”» [5, с. XIII].

Андрей Шептицький є автором величезної кількості творів: «Митрополит писав багато. Це був дуже продуктивний духовний письменник. Але писав він не на те, щоби заспокоїти якусь внутрішню потребу самого писання. Писав — бо були об'єктивні зовнішні потреби: повчати народ, перестерігати перед небезпекою, заохочувати до навернення, до оздоровлення серця» [4, с. IX]. При цьому всебічне вивчення потужної писемної спадщини Андрея Шептицького ще попереду. І тут поділяємо думку Юрія Аввакумова про те, що «годі було б очікувати дуже швидкого опрацювання всієї величезної, вражаючої кількості документів, пов'язаних з постаттю Шептицького, — настільки різнобічною була його діяльність, яка охоплювала практично всі без винятку сфери життя Галичини першої половини минулого століття, торкаючись не лише релігії, але й політики, економіки, освіти, соціального служіння, культури та мистецтва, міжнародних відносин та інших аспектів суспільного і культурного життя». Цитований Ю. Аввакумов навіть оперує терміном «сучасне шептицькознавство» [2, с. XIII], що свідчить про значущість і глибину творчої спадщини Митрополита, а також про масштаби її дослідження.

Найбільше зацікавлення серед усіх творів Митрополита викликають його пастирські послання, які він почав писати в часи свого єпископства у Станіславі й не покидав цього жанру до останніх років життя. Літературний огляд послань Андрея Шептицького вперше здійснив єпископ Йосиф Боцян ще всередині 1920-х рр. у публікації «Пастирські листи Митрополита Андрея» у журналі «Богословія» [3]. Він розглянув принципи зарахування цих текстів саме до пастирських листів, проаналізував причини їх написання, тематику, адресність, зміст і форму, поділяючи послання за хронологічним принципом, а точніше — за місцем їх написання, на «Листи Єпископа Станіславівського» й «Листи Митрополита Галицького». У висновках до цієї статті Й. Боцян наголошував: «Що до Митрополита, як автора, є вони [послання. — М. П.-К.] важним

причинком до його життєпису, та великим, неминущим доказом його апостольської праці і мірилом впливу його на хід подій і життя нашої гр[еко]-кат[олицької] Церкви й нашого українського народу на його рідній землі і в розсіянні» [3, с. 149].

І сучасники Митрополита, й теперішні дослідники його писемної спадщини відзначають особливу «теплоту» і щирість цих творів, здатність автора промовляти до серця й почуттів. Так, Михайло Галушинський у своїй промові з нагоди 30-ліття перебування Андрея Шептицького на митрополичому престолі зазначив: «Читаючи листи Ювілята, вяжемо їх в один духовий ланцюг... і тоді бачимо перед собою не кабінетного вченого, що холодно обмірковує аргументи, розділює їх відповідно до їх сили і значіння, а живу людину» [11, с. 2-3].

Пастирські послання Митрополита видавалися в діаспорі (Рим, 1978, 1983), а тепер вони побачили світ і в Україні: в 2007–2013 рр. за сприяння Постуляції для справи беатифікації і канонізації слуги Божого Андрея Шептицького (Рим–Львів) і Центрального державного історичного архіву України у Львові Видавничий відділ «Артос» і Фундація «Андрей» видали чотири томи документів і матеріалів, причому три перших томи — це одноосібні послання Митрополита, а четвертий — спільні послання Єпископату УГКЦ та інші документи, зокрема публікації Андрея Шептицького в пресі. Загалом тут вміщено сім статей, що з'явилися свого часу на сторінках часописів «Нива» і «Христос Наша Сила», однак варто зазначити, що це аж ніяк не всі його публікації. Виявленню статей Митрополита і відомостей про нього сприяло також двідкове видання «Індекс української католицької періодики Галичини 1871–1942» [6], укладач якого, Андрій Кравчук, опрацював «відомі «стовпи» української богословської періодики ХХ ст.» [6, с. IX].

Ведучи мову про статті Митрополита, необхідно зазначити, що доволі складно чітко виокремити їх серед інших друкованих матеріалів його авторства з кількох причин. По-перше, практично вся писемна спадщина Андрея Шептицького вперше публікувалася на сторінках різних періодичних органів, серед яких — офіційні релігійні видання, церковні часописи популярного характеру, суспільно-політичні газети й журнали, а також спеціалізовані видання. Дуже часто ці матеріали передруковувалися — як правило,

в повному обсязі, або скорочено, з розлогим цитуванням і переказом змісту. По-друге, залишається відкритим наукове дослідження пастирського листа як особливого жанру писемної творчості, його основних критеріїв та специфіки змісту.

Початок вивченню цього питання поклав згаданий єпископ Боцян. Він, зокрема, писав, що послання є способом єпископа чи митрополита проповідувати своїм вірним Боже Слово, тобто є продовженням усної проповіді, можливістю звернутися до людей, які проживали далеко за межами батьківщини. Пояснюючи логіку виокремлення пастирських послань з-поміж усіх творів Андрея Шептицького, Йосиф Боцян зазначав: «Тут беремо під увагу тільки ці твори пера Преосвященого Митрополита, які є виразно пастирськими листами, по формі і змістові. На це, по нашій думці, складаються три чинники: 1. особіне видання в формі листа чи книжечки; 2. листова форма писання з написом і привітом на початку, благословенням і підписом при кінці; 3. духовна наука в переважаючій частині твору» [3, с. 97].

Преса першої половини ХХ ст., зокрема релігійна, яка була в центрі нашої уваги в зв'язку з дослідженням творчої спадщини Андрея Шептицького, містить численні звернення, промови, привітання, виступи Митрополита, частину з яких дослідники трактують як пастирські листи, попри те, що ці тексти не мають у своїй назві слів «пастирський лист» чи «пастирське послання». Зрештою, упорядники й редактори сучасних видань про Андрея Шептицького й самі не раз зазначають, що «важко застосувати чіткий поділ творів Митрополита» [5, с. XIV].

Отже, виокремлюючи певні твори видатного ієрарха як статті, ми зважаємо насамперед на те, де вперше їх було опубліковано, якою є форма, структура тексту, а також враховуємо відомості, почерпнуті з того чи іншого часопису про співпрацю Андрея Шептицького із цим органом і редакцією.

Відомо, що Митрополитові належить ідея започаткування кількох важливих періодичних видань: релігійного місячника отців-василіан «Місіонар» (Львів; Жовква, 1897–1914, 1916–1939, 1941–1944); наукового тримісячника Богословського наукового товариства «Богословія» (Львів, 1923–1939); тижневика Українського католицького союзу «Мета» (Львів, 1931–1939). На сторінках цих видань опубліковано найбільше його статей.

Серед надрукованих у «Меті» статей Андрея Шептицького — «Релігія без Бога» [31], «Дві любові — два патріотизми» [15], «Духовна Семинарія це символ Церкви» [16], «Про пантеїзм» [29], «Пісня пастушка» [27], «Церква на горі» [37], «Надзвичайні прояви в християнському житті» [25]. Провідною ідеєю цих публікацій є віра і її сила, вага поширення в суспільстві християнських ідей та католицького світогляду, роль Церкви і значення любові. Дещо окремо тематично стоїть стаття «Національна річниця» [26], оскільки вона присвячена відзначенню 1 листопада. Митрополит наголошує, що це свято, як і кожен важливу подію, відзначатимуть у церквах, але «перед тими, для яких патріотизм полягає тільки на словах і криках, мусимо ми двері наших храмів закрити» [26]. Усі тексти Андрея Шептицького завжди вміщувалися на чільному місці в часописі, редакція називала їх «найціннішими позиціями» в річниках [8, с. 2].

Деякі з цих статей передруковувалися у львівському популярному релігійному виданні «Христос Наша Сила» (1933–1939), що спершу виходило як додаток до газети «Мета»; своєю чергою, «Мета» іноді передруковувала статті Митрополита, написані спеціально для часопису «Христос Наша Сила».

Із часописом «Христос Наша Сила» Андрея Шептицького пов'язують тісніші зв'язки. В одній із публікацій Митрополит розповів, що з осені 1933 р. хотів перебрати редагування газети «Христос Наша Сила» і провадити це популярне періодичне видання у такий спосіб, щоб упродовж кількох місяців подати в ньому «цілий заокруглений християнсько-католицький світогляд». Однак через погіршення стану здоров'я Андрей Шептицький зміг повернутися до цього задуму лише через півроку, й тепер ішлося вже не про редагування, а про написання для часопису низки статей — «щоб передати Вам бодай головні точки християнсько-католицького світогляду» [33, с. 3].

Перші числа цього видання вміщували статті Митрополита: «Жахлива недуга душі» [18], «Самолюби» [34], «Спорохнявіле дерево» [36], «Легенда» [22], «Релігія без Бога» [32], «Безбожність і аморальність» [13] та ін. Усі ці матеріали Андрей Шептицький підготував спеціально для цього часопису та порушував у них питання цінності людської душі, духовності суспільства і на протипагу йому — духовної сліпоті, проблеми поклоніння «божкам» та безбожництва.

На початку 1934 р. Митрополит Андрей виступив на сторінках часопису «Христос Наша Сила» із циклом популярних, просвітницьких статей: «Розважання на Йордан» [33], «Матеріалізм і матеріалістична наука» [24], «Про пантеїзм» [30], «Історична Подія Христового Воскресення» [21], «Пісня пастушка» [28], «Церква на горі» [38] й «Астральний метер» [12]. У перших публікаціях автор іде «від протилежного»: щоб вести мову про правдиву віру в Бога, «мусимо передусім відкинути й осудити ті фальшиві світогляди, яких не сприймаємо» [24, с. 1], тобто матеріалізм, пантеїзм, що є прихованим атеїзмом, та ін.

Низку ґрунтовних статей Митрополита на богословські теми було опубліковано в «Ниви». У першій із публікацій — «Символи Ісуса Христа. Жертвенник» [35] — автор пояснює усе, що стосується престолу в церкві як найважливішого символу, а також те, як його належить шанувати, а що натомість є заборонене. Найбільша за обсягом стаття «З викладів про аскетичку», що друкувалася в кількох числах «Ниви» [19], присвячена аскетичці як богословській науці (принагідно пояснено значення слова, джерела аскетички, а також представлено найбільш цікаві аскетичні школи), характеристиці науки святого Павла і позицій святого Якова — першого єрусалимського єпископа. У публікації «Літургійні символи Христа. Нерукотворена ікона Христа» [23] йдеться про образ і сонце як символ Христа. У цьому часописі вміщено також передрук промови Митрополита, виголошеної з нагоди 150-ліття духовної семінарії, — «Духовна Семинарія це символ Церкви» [17], пастирські листи та чимало інших матеріалів його авторства.

Крім публікацій у цих львівських релігійних часописах, статті Митрополита з'являлися і на шпальтах світських видань, тематика таких публіцистичних виступів, відповідно, стосується не так релігійної сфери, як суспільного, насамперед — культурного, життя українців.

Серед таких видань — часопис «Наша Культура» (Варшава). Так, у цьому журналі вміщено статтю Андрея Шептицького «З філософії культури» [20]. З тексту цієї публікації зрозуміло, що про її написання Митрополита просив редактор Іван Огієнко. Андрей Шептицький стверджував, що культура є дуже цікавим,

але й дуже складним для обговорення предметом, а тим більше важким є питання національної культури: «Коли мова про національну культуру, то проблеми множаться й стають трудніші до розв'язання» [20, с. 204]. В результаті роздумувань над філософією «вселюдської» і «всенародної» культури Митрополит висловлює таке твердження, що було виокремлене в тексті шрифтом через його важливість, а відтак стало широко відомим і дуже часто цитованим: «...світ тепер оцінює національні культури так високо, що тільки під фірмою національної культури можна здобути місце у всесвітній культурі» [20, с. 207].

Публікацію Андрея Шептицького про значення музеїв і його розмірковування щодо розвитку національного мистецтва вміщено в «Літописі Національного Музею за 1934 р.» [14].

Крім публіцистики, Митрополит реалізовувався і в науковій сфері — про це говорив Йосиф Сліпий, на той час ректор Духовної академії, наголошуючи, що Андрей Шептицький дуже високо оцінював вагу науки, сам був «недійшлим» науковцем, ініціатором створення бібліотеки в Станіславі, а також мав виступ у Відні про потребу заснування українського університету. «Коли додати ще до того багату письменницьку творчість (популярні розвідки, Пастирські Послання, переклади грецьких Отців, наукові розправи), часті принагідні виклади з історії мистецтва, філософії і т. д., то маємо наглядне свідоцтво про його дбайливість і заслуги для науки» [9].

У контексті писемної спадщини Митрополита не можна не згадати і про його перекладацьку діяльність. 1929 р. у Львові як том 4-5 «Праць Богословського Наукового Товариства і Греко-Католицької Богословської Академії» вийшли «Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Вел.» у перекладі із грецької мови Андрея Шептицького та за редакцією видатних філологів Василя Щурата і Ярослава Гординського. Редакція часопису «Місіонар» у привітальному матеріалі з нагоди 50-ліття священства Митрополита, згадуючи про його «релігійно-літературну діяльність», охарактеризувала переклад творів Василя Великого, виконаний Андреем Шептицьким, як «небуденний» [10]. У рецензії ж на цю книжку отця Василя Лаби, вміщеній у часописі «Богословія», автор зазначав, що «Митрополит, прекрасний і практичний знавець грецької мови та

практикуючи сам життя по уставу св. Василя Вел. через десятки літ, хиба найкраще вичув і віддав в перекладі кожную думку святого...» й наголошував, що переклад виразно збагатив нову українську богословську літературу [7, с. 133].

Отже, поступово удоступнюється, перевидається дедалі більше матеріалів з величезної писемної спадщини найвидатнішого галицького церковного ієрарха, яка є найпотужнішим джерелом для дослідження біографії самого Митрополита, відображенням його світогляду й духовного життя. Однак твори Андрея Шептицького вивчені аж ніяк не повною мірою, тому на часі — подальше глибоке, всебічне дослідження пастирських послань і публіцистики Митрополита, зокрема їх структури, літературного втілення, стилістики, самого процесу написання, у перспективі — й детальний текстологічний аналіз його творів.

1. *Аввакумов Ю.* Екуменізм «вселенської широти»: спадщина митрополита Андрея Шептицького у контексті суперечки про «візантійство» в Україні та Росії першої третини ХХ століття / *Юрій Аввакумов* // Церква, нація, держава. Діяльність та спадщина митрополита Андрея Шептицького (1865–1944) : матеріали міжнар. конф. у Кракові 15-26 листоп. 2009 р. — Вроцлав ; Варшава, 2011. — С. 51-105.
2. *Аввакумов Ю.* Передне слово до українського видання / *Юрій Аввакумов* // *Королевський К.* Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) / *Кирило Королевський* / пер. з фр. *Я. Кравець*. — Львів : Свічадо, 2014. — С. XI–XVII.
3. *Боцян Й.* Пастирські листи Митрополита Андрея / *Йосиф Боцян* // Богословія. — 1926. — Кн. 1/2. — С. 94-149.
4. *Гринчишин М.* Введення / *Михайл Гринчишин* // *Шептицький А.* Пастирські послання / *Митрополит Андрей Шептицький*. — Львів, 2007. — Т. 1 : 1899–1914. — С. VIII–XI.
5. *Дзюрах Б.* «Великий і небуденний» Пастир / *Богдан Дзюрах* // *Шептицький А.* Пастирські послання / *Митрополит Андрей Шептицький*. — Львів, 2007. — Т. 1 : 1899–1914. — С. XIII–XVI.
6. *Кравчук А.* Індекс української католицької періодики Галичини 1871–1942 / *Андрій Кравчук*. — Львів, 2000. — 536 с.
7. *Лаба В.* Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Вел. / *В. Лаба* // Богословія. — 1930. — Кн. 2. — С. 133-134.

8. «Мета» в 1937 році // Мета. — 1937. — Чис. 58. — С. 2-3.
9. Памятник вдячності меценатові науки. Промова Ректора Йосифа Сліпого з нагоди відкриття пам'ятника Екск. Митрополита в городі Духовної Академії дня 9 жовтня 1932. // Мета. — 1932. — Чис. 40. — С. 1.
10. 50-ліття священства Високопреосвященного митрополита Галицького Кир Андрея Шептицького, ЧСВВ // Місіонар. — 1942. — Чис. 9. — С. 101.
11. «...Хай слава лунає во віки...» : Промова посла Мих. Галушинського на святочній Академії з нагоди 30-літнього ювілею перебування на митрополичому престолі Кир Андрея, яка відбулася дня 7 червня 1931 у Львові у великій салі Міського Театру // Мета. — 1931. — Чис. 14. — С. 1-3.
12. *Шептицький А.* Астральний метер / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1934. — Чис. 14. — С. 2-3.
13. *Шептицький А.* Безбожність і аморальність / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1933. — Чис. 12. — С. 1-2.
14. *Шептицький А.* [Без назви] / *Митрополит Галицький Андрей Шептицький* // Літопис Національного Музею за 1934 рік. — 1934. — С. 3-7.
15. *Шептицький А.* Дві любові — два патріотизми / *Андрей, Митрополит* // Мета. — 1933. — Чис. 27. — С. 1.
16. *Шептицький А.* Духовна Семинарія це символ Церкви / *Андрей, Митрополит* // Мета. — 1933. — Чис. 45. — С. 1-2.
17. *Шептицький А.* Духовна Семинарія це символ Церкви / *Митрополит Андрей* // Нива. — 1933. — Чис. 11. — С. 402-406.
18. *Шептицький А.* Жахлива недуга душі / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1933. — Чис. 2. — С. 1-2.
19. *Шептицький А.* З викладів про аскетичку / *Митрополит Андрей* // Нива. — 1932. — Чис. 12. — С. 425-428 ; 1933. — Чис. 1. — С. 3-7 ; чис. 3. — С. 89-92 ; чис. 4. — С. 129-132.
20. *Шептицький А.* З філософії культури / *Митрополит Андрей* // Наша Культура. — 1935. — Кн. 4. — С. 201-207.
21. *Шептицький А.* Історична Подія Христового Воскресення / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1934. — Чис. 7. — С. 2-3.
22. *Шептицький А.* Легенда / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1933. — Чис. 6. — С. 1-2.
23. *Шептицький А.* Літургійні символи Христа. Нерукотворена ікона Христа / *Митрополит Андрей* // Нива. — 1933. — Чис. 5. — С. 172-175.

24. *Шептицький А.* Матеріалізм і матеріялістична наука / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1934. — Чис. 5. — С. 1-2.
25. *Шептицький А.* Надзвичайні прояви в християнському житті / *Андрей, Митрополит* // Мета. — 1937. — Чис. 40. — С. 1.
26. *Шептицький А.* Національна річниця / *Андрей, Митрополит* // Мета. — 1934. — Чис. 42. — С. 1.
27. *Шептицький А.* Пісня пастушка / *Андрей, Митрополит* // Мета. — 1934. — Чис. 17. — С. 2.
28. *Шептицький А.* Пісня пастушка / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1934. — Чис. 9. — С. 2-3.
29. *Шептицький А.* Про пантеїзм / *Андрей, Митрополит* // Мета. — 1934. — Чис. 17. — С. 2.
30. *Шептицький А.* Про пантеїзм / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1934. — Чис. 6. — С. 1-2.
31. *Шептицький А.* Релігія без Бога / *Андрей, Митрополит* // Мета. — 1933. — Чис. 14. — С. 1.
32. *Шептицький А.* Релігія без Бога / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1933. — Чис. 7. — С. 2-3.
33. *Шептицький А.* Розважання на Йордан / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1934. — Чис. 2. — С. 2-3.
34. *Шептицький А.* Самолюбби / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1933. — Чис. 3. — С. 1-2.
35. *Шептицький А.* Символи Ісуса Христа. Жертвенник / *Митрополит Андрей* // Нива. — 1932. — Чис. 6. — С. 201-203.
36. *Шептицький А.* Спорохнявіле дерево / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1933. — Чис. 5. — С. 2.
37. *Шептицький А.* Церква на горі / *Андрей, Митрополит* // Мета. — 1934. — Чис. 24. — С. 1.
38. *Шептицький А.* Церква на горі / *Андрей, Митрополит* // Христос Наша Сила. — 1934. — Чис. 12. — С. 2-3.